

ПІСЛЯДИПЛОМНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ УРОЦІ

**Едуард Гугнін,
Оксана Барліт,
Ольга Сирцова,
Олена Хаустова,**

*КЗ «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» ЗОР*

У статті розкрито актуальність, теоретичні засади та практичні аспекти післядипломної підготовки вчителів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти в умовах сучасних викликів, зокрема війни. Запропоновано модель підготовки педагогів, що включає змістовий, методичний, практичний, психолого-педагогічний і рефлексивно-оцінювальний компоненти, та доведено її ефективність у підвищенні професійної готовності вчителів до реалізації національно-патріотичного виховання в освітньому процесі.

Ключові слова: післядипломна освіта, національна ідентичність, громадянська ідентичність, патріотичне виховання, модель підготовки, критичне мислення, сучасний урок.

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна, політична ситуація в Україні характеризується глибокими трансформаційними процесами, які впливають на сферу освіти, актуалізують питання формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти. Повномасштабне військове вторгнення росії в Україну посилює потребу у формуванні стійкої національної свідомості та патріотизму. У цих умовах освіта покликана активізувати усвідомлення учнями своєї національної приналежності, історичної пам'яті та громадянської відповідальності.

Одним із ключових аспектів освітніх реформ, що відбуваються в сучасній Україні, є виховання громадянина, який усвідомлює свої права, обов'язки та національну ідентичність. Це потребує від учителів нових підходів до викладання навчальних предметів на засадах міждисциплінарного, діяльнісного й аксіологічного підходів, застосування інтерактивних методів і прийомів навчання та виховання на основі українських традицій і цінностей. Крім цього, слід зазначити, що в умовах гібридної війни й інформаційних

впливів на українську молодь, ключовим завданням стає формування у здобувачів освіти критичного та системного мислення, медіаграмотності та стійкості.

Освіта і суспільство потребує вчителя, готового здійснити формування громадянської свідомості, патріотизму та національної ідентичності здобувачів освіти. Необхідною стає відповідна підготовка педагога, який є провідником національних цінностей та громадянських ідеалів, здатним на сучасному уроці формувати українську національну та громадянську ідентичність школярів.

Нормативно-правові аспекти формування української національної та громадянської ідентичності учнів висвітлено в Законах України «Про освіту» [8], «Про повну загальну середню освіту» [10], «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [9]; Концепції Нової української школи [4], Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 р. [10], Концепції громадянської освіти в Україні до 2030 року [12]; Державному стандарті базової середньої освіти [5]. Правові основи громадянської освіти закладені в Конституції України [3], Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр. [7], Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 р. [13].

Зважаючи на актуальність проблеми формування української національної та громадянської ідентичності, підготовка вчителів у Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти спрямована на розвиток їхньої готовності до формування демократичних цінностей, національної гордості та відповідальності, історичної пам'яті, активної громадянської позиції й національної свідомості молоді.

Отже, дослідження можливостей післядипломної підготовки вчителів до формування української національної та громадянської ідентичності особистості відзначається особливою актуальністю, зокрема в питаннях планування та проведення сучасного уроку на громадянській, національній, ціннісній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномасштабно досліджували проблему формування української національної та

громадянської ідентичності вітчизняні педагоги, психологи, філософи: В. Андрущенко, І. Бех, М. Боришевський, О. Васильченко, П. Вербицька, О. Дзьобань, О. Докукіна, К. Журба, Г. Кисла, В. Кремень, В. Кузь, В. Огнев'юк, Т. Потапчук, Ю. Руденко, З. Сергійчук, Г. Філіпчук та ін.

Теоретико-методологічні аспекти тлумачення сутності понять «національна ідентичність», «громадянська ідентичність», «українська національна ідентичність» стали предметом досліджень науковців, як-от Є. Бородін, Я. Третьак, К. Журба, В. Кречетов, О. Макарова, І. Найда, В. Присакар, І. Шкільна, Л. Яковлева та ін. Не залишилися поза увагою питання особливостей формування національної ідентичності в умовах трансформації українського суспільства (О. Кривицька, Н. Пелагеша, М. Козловець, Т. Потапчук тощо). Питання педагогічних і психологічних аспектів формування національної ідентичності молоді досліджували О. Газізова, О. Гора, І. Добрянський, Т. Лобода, Л. Співак та ін.

Теоретичний аналіз довів, що багатоаспектною є розробка питань сутності понять та процесу формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти, втім особливості післядипломної підготовки педагогів до здійснення цього процесу є недостатньо розробленими.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці, апробації моделі післядипломної підготовки вчителів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці.

Виклад основного матеріалу. Робота над темою тривала з 2020 по 2025 рік і включала такі етапи:

I етап: 2020–2021 рр. – теоретичний аналіз аспектів підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності особистості в системі післядипломної педагогічної освіти;

II етап: 2021–2023 рр. – розробка й апробація моделі післядипломної підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці;

III етап: 2024–2025 рр. – дослідження результативності моделі післядипломної підготовки педагогів до формування української

національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці, формулювання рекомендацій.

На першому етапі здійснено теоретичний аналіз проблеми формування української національної та громадянської ідентичності особистості та підготовки педагогів у системі післядипломної освіти у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, дослідження нормативно-правових документів.

Підкреслимо, що Закон України «Про освіту» (2017) закріплює громадянську компетентність як одну з ключових, що формуються в системі освіти; наголошує на ролі вчителя як провідника громадянських цінностей [8]; Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) підтверджує необхідність громадянської освіти в шкільному навчанні; регламентує інтеграцію громадянської компетентності через наскрізні лінії в навчальних предметах [10]; Концепція Нової української школи (2016) передбачає розбудову особистості, здатної до усвідомленого громадянського вибору та відповідальності; робить акцент на розвитку критичного мислення та громадянської свідомості [4]. У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 рр. висвітлено необхідність активізації громадянської освіти [7].

Після початку широкомасштабної війни затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН № 527 від 06.06.2022), яка уточнює мету, завдання, принципи, напрями реалізації та критерії ефективності виховання, а також передбачає створення соціально-педагогічних умов для його впровадження [6].

Аналіз нормативних документів показав, що громадянська освіта в Україні має чітко окреслені стратегічні цілі. Однак у освітній практиці наявні суттєві суперечності між:

- потребою суспільства у вихованні особистості зі сталою українською національною та громадянською ідентичністю та недостатньою готовністю педагогів до цієї діяльності;
- потребою у висококваліфікованих педагогах, що здатні до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти, та відсутністю відповідної післядипломної підготовки;

- потребою педагогів у методичній підтримці у викладанні навчального курсу «Громадянська освіта» (0,5 год) та недостатнім розробленням комплексу науково-методичних і навчальних заходів у курсовий та міжкурсовий періоди.

Це обумовило необхідність проведення діагностування педагогів, що дозволило б емпірично оцінити рівень їхньої обізнаності у сфері громадянської освіти, а саме щодо сутності понять «націоналізм», «шовінізм», «нацизм», «громадянськість» і «патріотизм». Результати анкетування засвідчили, що кожен четвертий педагог неправильно ідентифікував усі поняття, що свідчить про необхідність оновлення підходів у післядипломній освіті.

У процесі аналізу нормативно-правових документів і результатів наукових досліджень висвітлено основні поняття. Спираємось на визначення, подані в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який тлумачить українську національну ідентичність як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями»; а українську громадянську ідентичність як «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [9].

К. Журба вважає, що «національна ідентичність підлітка виявляється у суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, що характеризується ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, вміння користуватись правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України» [15, с. 31].

Феномен «національна ідентичність» розглядається в кількох аспектах: 1) як соціально-психологічний результат когнітивно-емоційних і ціннісних процесів ідентифікації людини з національною спільнотою; 2) як мотиваційно-когнітивне ядро національної

самосвідомості особистості; 3) як надзвичайно важливий компонент у структурі загальної соціальної ідентичності особистості, невід'ємну частину «Я-образу» особистості (за О. Шевченко) [16, с. 17].

На думку С. Бойко, формування національної ідентичності молоді є ключовим фактором безпеки української нації; проявляється в національній самоідентифікації, втілюється в почуттях-цінностях «Я – українець» – «Ми – українці» [1, с. 20].

Процес формування національної ідентичності школярів, як зазначає К. Журба, проходить у три етапи: 1) розмежування «ми–вони»; 2) формування уявлень про відмінні якості своєї національної культури та усвідомлення її основних характеристик; 3) формування національної свідомості та самосвідомості, національної гідності та поваги до інших етносів і культур, готовності до діалогічної взаємодії [15, с. 32].

Т. Сорочинська, О. Синчук, розглядаючи професійну підготовку сучасного вчителя до формування національної та громадянської ідентичності в закладі вищої освіти, визначають її суттєві складові: опанування системою дидактико-методичних знань, умінь і навичок формування громадянської та національної ідентичності учнівської молоді; здійснювання ланцюжка операцій і комунікацій, що сприятиме оптимізації освітнього процесу й гарантуватиме досягнення мети, очікуваних результатів; набуття умінь і навичок застосовувати інтерактивні технології навчання, візуалізацію навчального матеріалу, які суттєво впливають на емоційно-чуттєву сферу школярів; формування вмінь об'єктивно аналізувати ситуацію та зберігати українську культуру, традиції, любити мову, визнаючи цінності та переконання, транслуючи їх у повсякденному житті [14, с. 318–319].

Значення мотиваційно-ціннісного спрямування підготовки педагогів підкреслюють Л. Канішевська, К. Журба. Вони звертають увагу на важливість усвідомлення педагогом своєї місії, значущості формування національної ідентичності в зростаючої особистості [2, с. 111].

Українські вчені Л. Канішевська та К. Журба запропонували розвивати емоційно-ціннісне ставлення до формування в школярів національної ідентичності; поглибити знання педагогів про: сутність феномена «національна ідентичність», нормативні документи

щодо її формування, особливості формування національної ідентичності в школярів різних вікових груп; ознайомити педагогів із закордонним досвідом формування національної ідентичності зростаючої особистості, критеріями й показниками сформованості національної ідентичності школярів різних вікових груп, методикою діагностування рівнів сформованості національної ідентичності здобувачів освіти; розкрити педагогічні можливості різноманітних форм і методів формування національної ідентичності в школярів; поглибити знання педагогів щодо потенціалу взаємодії школи і сім'ї у формуванні національної ідентичності школярів [2, с. 112].

Вважаємо ці суттєві складові й умови підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності школярів цінними для післядипломної освіти, покладаємо їх в основу розробки відповідної моделі.

Модель післядипломної підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці в цьому контексті має бути системною, включати теоретичну, практичну, психолого-педагогічну й особистісну складові.

I. Концептуальна основа моделі.

Мета: теоретична, методична, практична, психолого-педагогічна й особистісна підготовка педагогів до формування в учнів української національної та громадянської ідентичності на сучасному уроці.

Принципи: національної свідомості, інтегративності (національне та громадянське спрямування діяльності вчителя в цілісному освітньому процесі), критичного мислення, особистісного прикладу, активності й діяльності.

Концептуальні ідеї:

- українська національна ідентичність є усвідомленням людиною належності до української нації, єдності з її історією, культурою, традиціями та мовою;
- громадянська ідентичність – це усвідомлення себе як громадянина України, який володіє правами, обов'язками й активно бере участь у житті держави;

- структура української національної та громадянської ідентичності інтегрує компоненти, як-от: когнітивний (знання), емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний (моделі поведінки) та ідентифікаційний (особистісне самовизначення), що забезпечує розвиток свідомого, відповідального громадянина та патріота України;
- національна та громадянська ідентичність взаємопов'язані: національна ідентичність формує культурну, історичну та ціннісну основу для громадянської свідомості, а громадянська ідентичність об'єднує людей різного етнічного походження навколо спільних демократичних принципів та ідей державності;
- підготовка педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності є важливим складником післядипломної освіти.

II. Етапи реалізації: підготовчий, формувальний (курсний період і міжкурсний період), рефлексивно-корекційний етап.

III. Структурні компоненти моделі:

1. Змістовий компонент складається із нормативно-правової, науково-теоретичної, психолого-педагогічної, фахової, методичної, технологічної змістових ліній, передбачає наскрізне збагачення навчального матеріалу знаннями щодо формування української національної та громадянської ідентичності.

2. Методичний компонент спрямований на формування у педагогів здатностей використовувати сучасні підходи, методики, технології, які дозволяють суттєво впливати на українську національну та громадянську компетентності здобувачів освіти: інтегрований підхід охоплює формування української національної та громадянської ідентичності в процесі викладання всіх предметів; технології проєктного, проблемного, інтерактивного навчання й виховання; медіаосвітні та цифрові технології для розвитку критичного мислення учнів; методи дискусій на громадянсько-правову та історико-культурну тематику.

3. Практичний компонент: застосування набутих знань і навичок у процесі курсової підготовки та в міжкурсний період; здійснення науково-дослідної діяльності під керівництвом науково-педагогічних працівників Інституту, що реалізується через:

організацію в процесі післядипломної підготовки роботи над створенням навчальних матеріалів і сценаріїв уроків, спрямованих на зміцнення української ідентичності; проведення тренінгів, майстер-класів, круглих столів і воркшопів для стимулювання обміну освітніми розробками; організація дискусійних платформ та педагогічних хакатонів; спільна робота з громадськими, волонтерськими організаціями, науковими інституціями та культурними установами для розширення виховного потенціалу освіти; проведення відкритих уроків, позакласних заходів, екскурсій, зустрічей із діячами культури, науки та воїнами-захисниками України; організація конкурсів національно-патріотичного, громадянського спрямування для педагогів і здобувачів освіти; проведення педагогічних досліджень, розробка освітнього контенту, написання конкурсних наукових робіт, тез та статей (категорії Б зокрема).

4. Психолого-педагогічний компонент: формування у педагогів ціннісного ставлення, мотивації до здійснення формування української національної та громадянської ідентичності; розвиток навичок підтримки дітей, які пережили травматичний досвід; навчання технікам ненасильницької комунікації та діалогових практик на сучасному уроці; вивчення стратегій формування в учнів стійкості до дезінформації, маніпуляцій і пропаганди; розвиток толерантності, емпатії та розуміння міжкультурних зв'язків, зокрема в регіонах, що постраждали від окупації.

5. Рефлексивно-оцінювальний компонент: оцінювання / самооцінювання підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності учнів через анкетування та рефлексивні завдання.

IV. Очікувані результати реалізації моделі:

- учителі набувають знань, умінь та здатностей планувати, готувати, реалізовувати сучасний урок для ефективного формування української національної та громадянської ідентичності в учнів;
- уроки стають більш інтерактивними, спрямованими на розвиток критичного мислення, патріотизму й активної громадянської позиції;
- учителі здатні використовувати сучасні педагогічні технології, методики, які сприяють осмисленому сприйняттю

історичних і суспільних процесів; впливають на когнітивне осмислення, емоційне переживання, рефлексію та реалізацію власної української національної та громадянської ідентичності;

- здобувачі освіти підтримують міцне розуміння своєї національної належності, відповідальності за майбутнє країни та громадянських обов'язків;
- освітній процес покращує соціальну згуртованість, посилення стійкості до інформаційних загроз і формування демократичних цінностей.

Розкриваючи особливості курсового періоду, слід зазначити, що у змісті кожного модуля освітньо-професійних програм підвищення кваліфікації слухачів кожної спеціалізації в ЗОІППО наскрізною лінією є формування у школярів української національної та громадянської ідентичності. У наскрізних модулях до комплексу ОПП КПК ця лінія представлена у спецкурсах, які присвячені різнобічним питанням організації сучасного освітнього процесу (нормативно-правового забезпечення, професійного розвитку педагогічних працівників, їхньої психологічної, інклюзивної просвіти, підготовки до впровадження інноваційних технологій, педагогіки партнерства, дитиноцентричного підходу тощо), у їх змісті передбачено формування у вчителів необхідних знань, умінь та ціннісних ставлень до формування української національної та громадянської ідентичності.

Модуль «ІКТ у професійній діяльності» дозволяє педагогам опанувати інформаційно-комунікаційними технологіями для навчання школярів протистоянню маніпуляційним технологіям і пропаганді.

Особлива увага формуванню української національної та громадянської ідентичності приділяється у фахових модулях освітньо-професійних програм курсів підвищення кваліфікації. Наприклад, на КПК вчителів історії та правознавства в межах блоку «Сучасний стан розвитку навчальних дисциплін» слухачам курсів пропонується розгляд тем, як-от «Україна на міждоріжжі: особливості націо- та державотворення», «Історична пам'ять як ресурс національної ідентифікації особистості», «Історія України в контексті концепції фронтиру». На заняттях розглядаються

питання сутності «національної ідентичності», «історичної пам'яті» та її місця у процесах само- та колективної ідентифікації особистості. Вивчаючи ключові ознаки даних моделей ідентичності й аналізуючи елементи творів культурної спадщини України, медіапродукти, слухачі усвідомлюють закономірність ціннісного вибору європейського спрямування українського народу. У межах блоку «Методика викладання наукової дисципліни» розбираються теми, пов'язані з історією російсько-української війни (2014 – донині). Науково-педагогічні працівники стимулюють та супроводжують проведення слухачами наукових досліджень, написання тез та статей, конкурсних робіт для участі в Міжнародних освітніх виставках.

У фаховому модулі передбачено спецкурс «Формування ціннісних ставлень школярів на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін». Педагоги залучаються до творчої розробки завдань для формування ціннісних ставлень, на яких базується українська національна та громадянська ідентичність учнів.

У межах фахового модуля ОПП заступників директорів із виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників закладів освіти всіх типів, вчителів навчального курсу «Мистецтво», вчителів музичного мистецтва, педагогів, які викладають предмет «Захист України», а також вчителів курсів морально-етичного спрямування та «Етики» пропонується спецкурс «Ціннісні орієнтири національного виховання дітей та молоді в сучасному закладі освіти». Спецкурс передбачає виконання залікової роботи, яка має продемонструвати рівень підготовки педагога до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці.

У міжкурсовий період підготовка до формування української національної та громадянської ідентичності здійснюється на постійній основі. Для цього передбачено тематичні круглі столи, тренінги, конкурси, майстер-класи, вебінари, майстерки, педагогічні інтенсиви тощо.

Так, під час проведення *круглого столу* «Національно-патріотичне виховання в освітньому процесі: досвід, виклики» узагальнено проміжні результати роботи з уточнення концептуальних засад, сутності формування української національної та громадянської

ідентичності в різних ланках, галузях освіти; специфіки методів та технологій. Учасниками рекомендовано продовжити вибудовувати систему підготовки вчителів до формування української національної та громадянської ідентичності.

Проведено серію обласних *семінарів*: «Економічний патріотизм: соціально-історичний контекст», обласний семінар «Протидія дезінформації в умовах російсько-української війни як інструмент подолання розриву довіри», навчально-методичний семінар «Педагогічні засоби формування інфомедійної грамотності здобувачів освіти» тощо.

У процесі післядипломної підготовки педагогів щодо формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці чільне місце займають *тренінги*. Вони сприяють розширенню методичних можливостей та інтеграції громадянського й національно-патріотичного виховання в освітній процес на основі сучасних методик і практик ефективного викладання. Педагогам пропонується така тематика тренінгів: «Загальнолюдські цінності як основа національного виховання дітей та молоді», «Формування української ідентичності через мистецтво та культуру», «Сучасні виклики української освіти: медіаграмотність та формування громадянської позиції учнів», «Національно-патріотичне виховання на сучасному уроці: практичні аспекти», «Громадянська освіта на сучасному уроці: методи і технології», «Волонтерська діяльність як чинник формування громадянської відповідальності учнів», «Стратегії критичного мислення учнів початкової школи», «Духовна зорієнтованість освітнього процесу», «Українська на щодень», онлайн-тренінг «Критичне мислення та протидія маніпулюванню свідомістю».

Особливу увагу серед тренінгів приділено підготовці педагогів до викладання предмета «Захист України» як інструменту формування громадянської свідомості, патріотизму та національної ідентичності. Програма тренінгів поєднує методичну, практичну та міждисциплінарну складові, враховуючи виклики війни й необхідність посилення обороноздатності. Їхні особливості: комплексний підхід – поєднання військових навичок із формуванням національної свідомості; практична спрямованість – тренування на відкритих локаціях, полігонах, у спеціалізованих центрах; співпраця

з експертами – викладання військовими інструкторами, фахівцями з тактичної медицини, представниками громадських організацій; міждисциплінарність – інтеграція елементів громадянської освіти, історії, права та безпеки життєдіяльності; актуальність – відповідність сучасним військовим реаліям і оновленій програмі «Захист України».

Тренінги є унікальною ініціативою, що поєднує громадянську освіту, військову підготовку, психологічну стійкість і патріотичне виховання. Їхня ключова особливість – практична спрямованість: педагоги отримують методичну підтримку та проходять інтенсивну підготовку разом із військовими й волонтерами. Результати тренінгів свідчать про їхню високу ефективність у підготовці викладачів до формування патріотичних цінностей молоді.

Для формування когнітивного компоненту готовності вчителів до формування української національної та громадянської ідентичності проведено педагогічний інтенсив «Завжди сучасний Шевченко», тематичний вебресурс «Михайло Максимович – історик та мовознавець» тощо.

Конкурси та фестивалі є важливим інструментом післядипломної підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти. Такі заходи створюють платформу для обміну досвідом, застосування інноваційних педагогічних технологій і розробки креативних рішень в освітньому процесі.

Фестиваль–огляд дидактичного забезпечення викладання предмету «Захист України» та «Захист України. Основи медичних знань» – це унікальна освітня ініціатива, спрямована на вдосконалення методичного наповнення уроків, розширення можливостей педагогів і підвищення мотивації учнів.

Метою фестивалю є підвищення професійного рівня викладачів предметів «Захист України» та «Захист України. Основи медичних знань», мотивація учнів до активного навчання, а також зміцнення їхньої громадянської відповідальності, національної ідентичності й особистої безпеки. Завдання фестивалю: утвердження української національної та громадянської ідентичності, виховання патріотизму; розвиток критичного, логічного й аналітичного мислення; збір, систематизація та популяризація

методичних матеріалів для викладання предметів «Захист України» та «Захист України. Основи медичних знань».

Фестиваль-огляд є не лише формою професійного зростання педагогів, а й потужним стимулом для активної участі учнів в освітньому процесі; заохочує до розробки дидактичних матеріалів, упровадження інноваційних методик і сприяє обміну досвідом між освітянами. Інтегруючи сучасні підходи до викладання предмета «Захист України», фестиваль сприяє формуванню свідомості і відповідальності громадян, готових до активної участі в житті країни.

Підготовці педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності сприяли *методичні заходи* для вчителів у межах Міжрегіонального фестивалю ораторського мистецтва, Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, що проходить під гаслом «Об'єднаймося ж, брати мої!» та присвячується Шевченківським дням; Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Т. Шевченка, який сприяє вшануванню творчої спадщини Т. Шевченка, стимулюванню молоді до вивчення української мови і літератури тощо.

Майстер-класи як ефективна форма професійного розвитку вчителів сприяє інтеграції громадянознавчих компонентів у різні предмети, опануванню сучасних методик формування національної та громадянської ідентичності учнів, упровадженню патріотичного виховання в освітній процес. Вони також допомагають педагогам розвивати громадянську позицію та патріотичне світосприйняття. Наприклад, майстер-клас «Формування вміння здобувачів освіти розрізняти маніпуляції й мову ворожнечі в інформаційному просторі», який дозволив здійснити обмін досвідом і сприяв розвитку критичного мислення педагогів.

Залучення педагогічних працівників до наукових заходів у контексті розгляду проблеми формування національної самосвідомості та громадянських компетентностей сприяє реалізації знанневого компонента запропонованої Моделі. Написання наукових конкурсних робіт, тез конференцій і наукових статей опосередковано свідчить про ефективність її впровадження. Наведемо низку прикладів таких заходів, організатором яких виступив Інститут.

Серед них – мітап «Формування національної самосвідомості, соціальних та громадянських компетентностей здобувачів освіти: завдання та виклики післявоєнного періоду відбудови України» (2023) і діалог-сесія «Суспільно-гуманітарна освіта як інструмент реагування на виклики війни» (2024), що відбулися в межах I та II Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта та наука крізь виклики сьогодення». У заходах взяли участь науковці, громадські діячі, представники Української Гельсінської спілки з прав людини (як співорганізатори), а також педагоги з різних регіонів України.

Ще одним прикладом є мітап «Плекання національних цінностей як чинник формування соціально-громадянської компетентності особистості», проведений у межах III Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта та наука крізь виклики сьогодення» (2025). Основну увагу було зосереджено на сучасних методиках і практиках виховання громадянської свідомості та патріотизму в здобувачів освіти. Захід проведено у співпраці з Товариством сприяння обороні України (ТСО України).

Іншим прикладом є діалог-сесія «Суспільно-гуманітарна освіта в Україні на перехресті викликів і можливостей», що відбулася в межах всеукраїнської науково-практичної конференції «Науково-теоретичні засади та практичні аспекти осучаснення освітньої діяльності: міждисциплінарний підхід». Участь у цьому заході дозволила вчителям підвищити свою компетентність у питаннях медіаосвіти, прав людини, психосоціальної підтримки в умовах війни, розвитку критичного мислення та формування соціальної свідомості учнів.

Одним із ключових інструментів у формуванні громадянської ідентичності та національно-патріотичного виховання здобувачів освіти є активна участь педагогів у науково-методичній діяльності, спрямованій на узагальнення і поширення найкращих практик. У цьому контексті особливе місце займає *інформаційно-методичний журнал «Позашкілля Запоріжжя»*, який став важливим майданчиком просвітницької діяльності для педагогів із різних куточків регіону.

Результативність. Первинний зріз готовності вчителів до формування української національної та громадянської ідентичності учнів було проведено у 2022 році на засадах добровільності

й анонімності методом випадкової вибірки. Дослідження показало, що методична та психолого-педагогічна підготовка педагогів перебуває на середньому рівні. Водночас респонденти відзначили недостатню методичну підтримку з цього питання, обмеженість навчальних ресурсів і труднощі у взаємодії з батьками та громадою.

На рефлексивно-корекційному етапі дослідження у 2025 році було оцінено ефективність упровадженої моделі, що засвідчило позитивну динаміку змін кількісних показників (за 5-бальною шкалою):

- когнітивний компонент підвищився з 4,1 б. у 2022 до 4,7 б. у 2025;
- емоційно-ціннісний – з 4,5 б. до 4,81 б.;
- діяльнісно-поведінковий – з 3,7 б. до 4,5 б.;
- методичний та рефлексивний компонент – з 3,2 б. до 4,2 б.

Також зафіксовано зростання рівня впевненості педагогів у взаємодії з громадою та учнями для зміцнення національної ідентичності – з 3,9 б. (у 2022) до 4,2 б. (у 2025).

У той же час, для подальшого успіху необхідно зосередитися на посиленні взаємодії між школою, сім'єю та громадою, адже зовнішні чинники відіграють важливу роль у формуванні громадянської свідомості учнів.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що післядипломна освіта містить значний потенціал для ефективної підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці.

Аналіз науково-теоретичних засад формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти та відповідної підготовки педагогів показав, що достатньо розробленими в сучасній науці є питання сутності понять «українська національна ідентичність», «громадянська ідентичність», які в загальному вигляді розуміють як відповідне «ототожнення», ідентифікацію себе як представника української нації та громадянина України (на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях); втім питання підготовки педагогів, післядипломної зокрема, потребують поглибленого дослідження.

Проаналізовано та визначено необхідний зміст, технології і методи післядипломної підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці. Необхідним виявилось збагачення змісту освітньо-професійних програм у контексті національно-патріотичного виховання, щодо сутності понять «українська національна» та «громадянська ідентичність», нормативно-правових документів, відповідних методів і технологій. Післядипломний освітній процес, особливості взаємодії його суб'єктів, технології навчання дорослих містять можливості впливу на особистість педагога, громадянську, соціальну компетентності й ідентичність.

Створено й апробовано модель післядипломної підготовки педагогів до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці, яка базується на концептуальній основі, що передбачає теоретичну, методичну, практичну, психолого-педагогічну й особистісну підготовку на принципах національної свідомості, інтегративності, критичного мислення, особистісного прикладу, активного навчання. Реалізація моделі відбувається поетапно (містить підготовчий, формувальний (курсний період та міжкурсний період), рефлексивно-корекційний етапи). Компонентами моделі є змістовий, методичний, практичний, психолого-педагогічний та рефлексивно-оцінювальний, які реалізуються в курсовий та міжкурсний період післядипломної підготовки.

Узагальнено успішні практики підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти на сучасному уроці. Вони базуються на: збагаченні змісту освітньо-професійних програм, що дозволяє вчителям упровадити інтегрований підхід для формування української національної та громадянської ідентичності в процесі викладання всіх предметів; опануванні медіаосвітніми, цифровими, інтерактивними, проектними технологіями, критичного мислення зокрема. Результативність показала: відбувається орієнтація післядипломного освітнього процесу на особистісний розвиток вчителя як носія української національної та громадянської ідентичності; практико-орієнтований підхід у післядипломній освіті дозволяє результативно

навчатись вирішувати завдання з планування, проведення сучасних уроків для формування української національної та громадянської ідентичності, організовувати міжособистісну взаємодію з школярами, їхніми батьками, громадськістю, волонтерами тощо.

Рекомендації щодо впровадження досвіду до масової педагогічної практики. Розроблена модель може бути впроваджена в практику післядипломної освіти в Україні за умов дотримання принципів, визначених у концептуальній основі; наскрізного змістового наповнення підготовки вчителів у курсовий та міжкурсний період, урізноманітнення видів, форм роботи з педагогами, урахування всіх етапів і компонентів технології діяльності (змістового, методичного, практичного, психолого-педагогічного, рефлексивно-оцінювального), діагностувальної основи, упровадження інноваційних освітніх технологій, залучення громадських та волонтерських організацій.

Список використаних джерел

1. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка*. Вип 30. 2022. С. 17–22.
2. Виховні засади утвердження української національної ідентичності : метод. посіб. / [К. О. Журба, І. Д. Бех, Л. В. Канішевська, А. В. Корнієнко, Р. В. Малиношевський, О. Д. Рейпольська]. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. 124 с.
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://surli.cc/uxghnq> (дата звернення: 20.02.2025).
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти на період до 2029 року : розпорядження КМУ від 14.12.2016 № 988-р. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
5. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти (із змінами, внесеними згідно з постановою КМУ від 30.08.2022 № 972) : постанова КМУ від 30.09.2020 № 898. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://u.to/ODx6Gg> (дата звернення: 20.02.2025).
6. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу МОН України від 16.06.2015 № 641 (із змінами, внесеними згідно

- з наказом МОН України № 586 від 23.06.2022) : наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://surl.lu/gkpanh> (дата звернення: 20.02.2025).
7. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 7.09.2021 № 487/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://surl.li/sseqql> (дата звернення: 20.02.2025).
 8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n740> (дата звернення: 20.02.2025).
 9. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://surl.li/yqfiwk> (дата звернення: 20.02.2025).
 10. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 17.11.2024 № 463-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://surl.li/anbvmx> (дата звернення: 20.02.2025).
 11. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року : розпорядження КМУ від 16.02.2024 № 141-р. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://surl.li/uxjhat> (дата звернення: 20.02.2025).
 12. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження КМУ від 03.10.2018 № 710-р. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://u.to/Yg0-Gw> (дата звернення: 20.02.2025).
 13. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : Постанова КМУ від 15.12.2023 № 1322. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://surl.li/mobhre> (дата звернення: 20.02.2025).
 14. Сорочинська Т. А., Синчук О. М. Професійна підготовка сучасного вчителя до формування національної та громадянської ідентичності в закладі вищої педагогічної освіти. *Наукові записки : Серія «Педагогічні науки»*, 2024. Вип. 214. С. 316–319.
 15. Утвердження української національної та громадянської ідентичності : монографія / за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : Компрінт, 2024. 232 с.
 16. Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : автореферат на здобуття наукового ступеню канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2005. 22 с.

HUHNIN EDUARD, BARLIT OKSANA, SYRTSOVA OLHA, KHAUSTOVA OLENA. POSTGRADUATE TEACHER EDUCATION FOR THE FORMATION OF UKRAINIAN NATIONAL AND CIVIC IDENTITY OF LEARNERS DURING THE MODERN LESSON

The article reveals the relevance, theoretical foundations and practical aspects of postgraduate training of teachers for the formation of Ukrainian national and civic identity of education seekers in the conditions of modern challenges, in particular war. The need for systematic support of teachers in the process of educating conscious citizens of Ukraine, capable of preserving national identity, active civic position, resisting information threats and preserving democratic values is emphasized. As part of the study, a model of postgraduate training of pedagogical workers was proposed and tested, consisting of five interrelated components: substantive, methodological, practical, psychological-pedagogical and reflective-evaluative.

The model is implemented in three stages: preparatory, formative (course and inter-course periods) and reflective-corrective. It involves enriching the content of educational and professional programs with knowledge about national and civic identity, developing teachers' methodological competence, engaging in practical activities through trainings, master classes, pedagogical intensives, scientific events, competitions, as well as the formation of personal value motivation and the ability to reflect.

The article also highlights effective practices for improving the qualifications of teachers, where a common feature of all educational programs is the formation of teachers' ability to educate students' Ukrainian national and civic identity.

The results of the study indicate an increase in the level of professional readiness of teachers to implement the tasks of national-patriotic education: the indicators of cognitive, emotional-value, behavioral, methodological and reflective components have improved. Thus, the authors justify the feasibility of implementing the proposed model in the practice of postgraduate education as an effective means of preparing teachers for the challenges of modern education. - this version in English.

Key words: in-service education, national identity, civic identity, patriotic education, training model, critical thinking, modern lesson.

Надійшла до редакції 18.04.2025 р.

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти